

*Рябека А.**

ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ НАГІРНО-КАРАБАСЬКОГО КОНФЛІКТУ

Історичний чинник у виникненні карабаського конфлікту відіграв неабияке значення. Він полягав у досить довільному розділенні території між Азербайджаном та Вірменією за радянських часів. 16 березня 1921 р., згідно з Московським договором між Туреччиною та більшовицькою Росією, під протекторат Азербайджану була передана Нахичеванська область, котра складала ядро історичних вірменських земель. Наступним стало включення, за пропозицією Сталіна і рішенням кавказбюро РКП (б) від 5 липня 1921 р., Нагірного Карабаху до складу Азербайджану на правах автономної області. 90% етнічного складу населення цієї області на той час становили вірмени, й відчуття допущеної щодо них історичної несправедливості глибоко засіло в їхній етнічній пам'яті.

За намірами вірменської сторони, конфлікт мав привести адміністративні кордони у відповідність з етнічними. Азербайджанська сторона мала в конфлікті мету протилежну – приведення етнічних кордонів у відповідність зі своїми адміністративними кордонами.

За таких умов парадигма приєднання Нагірного Карабаху могла бути реалізована тільки шляхом конфлікту між Вірменією та Азербайджаном. Відтак, вона була одностайно схвалена вірменським населенням Нагірного Карабаху і стала рушійною силою вірменського руху в автономній області. Значну мобілізаційну роль для вірменського населення в Нагірного Карабаху відіграли наступні чинники.

Соціально-економічний чинник був проявом загальносоюзної тенденції, пов'язаної з тотальним дефіцитом товарів народного споживання та матеріальних ресурсів. У такій ситуації кожна з республік намагалася утримати ці ресурси в себе та «вибити» якомога більше в союзного Центру. Так виникла нерівномірність матеріального забезпечення союзних республік. Незважаючи на те, що вірмени у Нагірного Карабаху жили заможніше, ніж їхні земляки азербайджанці та вірменські азербайджанці, вони були біднішими, ніж їхні брати-вірмени у Вірменії. Бажання жити на такому ж рівні підштовхнуло вірменське населення Нагірного Карабаху до радикальних дій, спрямованих на возз'єднання автономної області з Вірменією.

Етнічний чинник проявив себе під впливом політики етнічної дискримінації щодо вірменського населення у Нагірного Карабаху. Така політика, зокрема, полягала в обмеженні викладання вірменської мови у школах автономної області, телепередачі з Вірменії не транслювалися, заборонялося навчання викладачів Нагірного Карабаху у вузах Вірменії.

Незважаючи на те, що вірмени склали 71% населення Нагірного Карабаху, ключові посади в системі державної влади займали азербайджанці. Система влади в області знаходилася під жорсткою адміністративною опікою з боку азербайджанської еліти, котра сприяла збереженню патріархально-земляцьких зв'язків. Така практика в автономній області була досить поширеною. Відтак, кадрова політика в області була більш сприятлива

* студент 5 курсу спеціальності «міжнародні відносини» Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: проф. Головченко В.І.

для азербайджанців. З іншого боку, вона викликала у вірмен Нагірного Карабаху палке бажання змінити своє положення у системі владних політичних координат.

Процес демократизації та лібералізації політичного режиму дав вірменам шанс змінити таку систему. Ця можливість була реалізована шляхом вільних виборів 1988-1989 рр. у місцеві органи влади. Отримавши більшість у представницькому органі влади Нагірного Карабаху, 20 лютого 1988 р. на позачерговій сесії Ради народних депутатів Нагірно-Карабаської автономної області (НКАО) вірмени прийняли рішення про клопотання перед Верховними Радами Вірменії та Азербайджану щодо передачі області зі складу Азербайджанської РСР до складу вірменської РСР. Наступним кроком вірменської більшості стало проголошення в 1988 р. Нагірно-Карабаської Республіки.

Цей крок був підтриманий масовими демонстраціями в Єревані, але водночас викликав спалах націоналістичних настроїв з боку азербайджанського населення. Обурений таким рішенням, стихійний натовп азербайджанців з міста Агдам вирушив у напрямку Аскерана, розташованого на території НКАО. Аскеранська міліція, намагаючись зупинити натовп, застосувала зброю, наслідком чого стали жертви з боку азербайджанців. Після цієї події почався новий виток етнічної конфронтації, який вилився у погроми вірменських помешкань у місті Сумгаїті, що знаходиться поблизу столиці Азербайджану. Логічним продовженням ескалації конфлікту стало формування збройних загонів по обидва боки кордону між республіками та на території Нагірного Карабаху.

Ані офіційна влада в республіках, ані союзний Центр були неспроможні нейтралізувати стихію етнічної конфронтації. Нею як з вірменської, так і з азербайджанської сторони заволоділи радикально налаштовані націоналістичні сили.

Могутній етнічній мобілізації та швидкій ескалації конфлікту в Нагірного Карабаху сприяв духовний фактор, складовими частинами якого були глибокі релігійні та культурно-цивілізаційні розбіжності між азербайджанським і вірменським етносами. Вірмени усвідомлюють себе спадкоємцями одного з найстародавніших народів світу, представниками високорозвинутої античної культури. Вони не позбавлені синдрому месіанства, а відтак, і етнічної зверхності. Тому вірмени Нагірного Карабаху постійно відчували певний психологічний дискомфорт, внутрішню стурбованість і напругу, зумовлені сприйняттям самих себе як «чужорідного тіла» в іншому державному та культурному середовищі.

Непорозуміння одного етносу з іншими поглиблювалися релігійними світоглядними розбіжностями ісламу та християнства. Відтак, ірраціональне сприйняття загрози втратити власну самоцінність та гіпертрофоване відчуття небезпеки стимулювали жорсткі позиції сторін, екстремізм, крайні дії, неадекватні існуючим зарозам. Цим і пояснюється швидкий перехід ворогуючих сторін до найбільш радикальних засобів, убивств та насилля.

Подальша ескалація конфлікту полягала в організації Азербайджаном економічної блокади Нагірного Карабаху. У відповідь почалися погроми азербайджанських селищ у Вірменії. Головними ж умовами переростання конфлікту у стадію збройної ескалації стали: прийняття Верховною Радою Вірменії 1 грудня 1990 р. рішення про створення єдиної Вірменської Республіки, до складу якої в односторонньому порядку було включено Нагірний Карабах, та «приватизація» конфліктуючими сторонами озброєнь і військової техніки колишньої Радянської Армії. З остаточним розпадом СРСР карабаський конфлікт перетворився з внутрішнього міжетнічного у міждержавний – у війну між Азербайджаном та Вірменією.

Література

1. Перепелиця Г. М. Генезис конфліктів на посткомуністичному просторі Європи. – К.: Стилос – ПЦ «Фоліант», 2003.- 256 с.
2. Перепелиця Г. М. Конфлікти в посткомуністичній Європі: Монографія. – К.: НІСД, 2003. – 432 с. – (Сер. «Важна безпека»; Вип. 8).
3. Востриков С. В. Карабахский узел как конфликтогенный фактор Закавказья // Полис. – 1998. №6. – С.144
4. Хроника НКАО: февраль 1988 – февраль 1990. – Баку, 1990. – С.
5. Стратегические интересы России на Кавказе // Известия. – 1995. – 12 января.
6. Паин Э., Попов А. Дипломатия под ковром // Известия. – 1995. – 9 февраля.
7. Здравомыслов А. П. Межнациональные конфликты в постсоветском пространстве. – М. : Аспект Пресс, 1996. – 343 с.
8. Моисеев Е. Г. Международно-правовые основы сотрудничества СНГ / Под ред. К. А. Бекашева. – М. : Юристъ, 1997. – 132 с.
9. Дипломатический вестник. – 1992. -№15-16. – С. 21.
10. Ямсков А. Н. Межнациональные конфликты в Закавказье: предпосылки возникновения и тенденции развития // Полит. Исслед. – 1991. - №2. – С. 83.